

НІМЕЦЬКІ СІЛЬСЬКІ КОЛОНІЇ В МЕЖАХ ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ (кінець XVIII – початок XX ст.)

Ретроспективний аналіз розвитку мережі сільських поселень Львівської області дозволяє узагальнити історичний матеріал, виділити основні етапи та чинники формування історичних (генетичних) типів поселень. Консервативність сільського населення щодо впливу різних чинників простежується сьогодні майже у цілковитій однорідності різних елементів форм сільського розселення та в монотонності суспільно-економічних процесів. Проте, окремі елементи, які відобразилися і зберігаються у плануванні поселень, етнічній структурі, архітектурі, топоніміці, підтверджують необхідність аналізу напарування у розселенні різних типів сільських поселень і визначення закономірностей їхнього формування.

Помітний вплив на сільське розселення території Львівської області в австрійський період мала німецька колонізація. Перші німецькі колонії у селах Галичини виникають після першого поділу Польщі у 1772 р. Німецька колонізація, яка відома тільки для міських поселень княжих часів, у сільських поселеннях, свідчить про наміри австрійського уряду міцно утвердитися у суспільно-економічному житті регіону та провести зміни в етнічній структурі населення на користь державної нації. Одночасно, в процесі колонізації передбачалося збільшити чисельність населення, відповідно до вимог тогочасної демографічної теорії, і таким чином, забезпечити вищі збори податків на відносно малозаселених територіях, запровадити економічно прогресивні нововведення у сільському господарстві краю.

Внаслідок заохочувальної політики уряду, восени 1782 р., на територію Галичини, переважно цілими сім'ями, прибули перші німецькі поселенці. Вони формують компактні, чітко відокремлені колонії біля українських або змішаних українсько-польських сіл, в окремих випадках колонії утворювали самостійні поселення. Територіально відокремлені колонії виникли, насамперед, у Дрогобицькому і Стрийському районах, де формуються найбільші поселення, зокрема Брігідау, Йозефсберг, Кьонігсау та ін. Згідно з аналізом, в кінці XVIII – першій половині XIX ст., в межах області сформувалося близько 80 (43%) німецьких колоній, у яких, на основі доволі загального підрахунку, станом на 1808 р., нараховувалося близько 10,5 тис. німців – 21% від їх загальної кількості у Галичині [1]. Труднощі у вивченні періоду формування і найбільшого розвитку колонізації до середини XIX ст. зумовлені відсутністю статистичних даних, які не були опубліковані. У дослідженнях цього питання для багатьох колоній зустрічаємо лише наближені матеріали, не всі поселення піддавалися обліку, як і населення, оскільки “колонією” називалося щонайменше 20 згрупованих родин, які могли формувати самостійну “гміну”.

За даними перепису населення 1851 р., процес німецької колонізації найінтенсивніше проходив у Львівському (частка осіб німецької національності становила 8,25%), Золочівському, Самбірському та Стрийському (3–4,5%) округах, в інших частка німців була не більше 2% від загальної кількості населення. Найбільше колоній сформувалося у Самбірському (21), Львівському (18) та Жовківському (17) округах не тільки в сучасних межах Львівської області, але й всієї Галичини (табл. 1.). У гірській частині колонії траплялися рідше. Це зумовлено тяжінням німецьких поселень до округів з вищим рівнем промислового розвитку, комунікаційної доступності та сприятливими природними умовами для сільськогосподарського виробництва.

Початок закладення колоній в межах Львівської області припадає на 1783 р., тоді виникло близько 15% всіх німецьких поселень. Упродовж 80–90-х років XVIII ст., сформувалося основа німецького розселення – закладено понад 70% всіх колоній. Після

смерті Йосифа II у 1790 р., його наступник Леопольд II змінює суспільно-економічні орієнтири у внутрішній політиці, що позначилося на процесах колонізації. У першій половині XIX ст. колонізаційний рух постулово сповільнюється, нові колонії формуються без особливої державної підтримки, а в деяких спостерігається відтік населення у міста, південь України або віддалені регіони Росії.

Таблиця 1.

Розподіл німецьких колоній та населення згідно даних 1808 р. в сучасних межах Львівської області

Адміністративний округ	Кількість німецьких колоній	Кількість населення	Середня людність
Бережанський	7	400	80
Жовківський	17	1763	104
Золочівський	8	759	95
Львівський	18	2064	121
Самбірський	21	3567	187
Стрийський	7	1179	196
Разом	78	9735	130,5

Колонії поширюються в межах всіх регіонів сучасної території області. Проте, в процесі колонізації чітко простежується два напрями: перший – Яворів-Городок-Львів-Жовква-Радехів; другий – Старий Самбір-Самбір-Дрогобич-Стрий. Поодинокі колонії виявлено в гірській частині області (рис. 1.).

Зокрема, у 1784 р. на землях села Добряничі, Бережанського округу, засновано колонію Добженіца. Поселення формувало присілок, розташований на північному сході українського села, на підвищенні з родючими ґрунтами, вздовж дороги з'єднаної з трасою Львів – Станіславів. Колонія належала до невеликих, у 1808 році тут нараховувалося 65 поселенців протестантського віросповідання. Подібне розташування, на західній окраїні села Калинів, мала колонія Кайзерсдорф, заснована у 1783 р. у Самбірському окрузі неподалік дороги Львів-Самбір. Колонія відносилася до великих (у 1808 р. – 400 осіб) з римо-католицьким віросповіданням населення. До 1939 р. у колонії діяла громадська школа з німецькою мовою навчання, яку відкрили у перші роки її формування. Більшість колоній мали німецькі назви. Українські назви зустрічаються лише в окремих, які суттєво не виділялись в межах поселення. Наприклад, Добряничі (Бережанський округ), Богданівка, Сигнівка, Хоросно (Львівський), Доброгостів (Самбірський), Піски (Золочівський). Окремі поселення мали одночасно німецькі і українські або близькі за значенням назви – Берлин – Berlin, Янгелівка – Angelowka (Золочівський), Одиноке – Ostrow (Львівський) тощо. Характерною формою колонізації були так звані “вселення” у слов'янських селах на звільнених українських або польських дворах [2]. “Вселення” розвивається під час Францісканської колонізації, з 1805 р., коли австрійська державна підтримка припиняється. Сформовані таким чином поодинокі німецькі двори не відображаються у статистичних матеріалах, а німецьке населення швидко асимілювалося серед слов'янського оточення.

Німецькі поселення були невеликими і здебільшого відповідали середній людності слов'янських поселень. В межах області їхні розміри пересічно становили · 130 осіб. В округах осередкової колонізації – Бережанському, Золочівському, півдні Стрийського (Сколівський район), сформувалися малолюдні поселення, людністю до 100 осіб – Ернсдорф – 20 осіб, Упковичі – 67, Бавен – 25, Добряничі – 65 тощо (1808 р.) [3].

В економічному розвитку більшість німецьких поселень виконували функції осередків високорозвинутого сільського господарства. Цьому сприяли родючі земельні угіддя, відсутність податків та різних зобов'язань, німецька ментальність – особлива працьовитість, яка поєднувалася з використанням передових досягнень в аграрному господарстві. Гірські колонії – Смерже Долішня, Філіцінталь, Аннаберг, Карісдорф, Смерже Гірська,

– Пфальцу, з землі Гессен, Середнього Рейну, Лотарингії, Вюртембергу та Люксембургу [2]. Ці густозаселені землі історично володіли правом успадкування батьківської землі всіма дітьми, тому на початку переселення здебільшого дрібні земельні наділи були неспроможні прогодувати селянські родини. Важливим чинником переселення було і геополітичне положення означених земель – в регіоні французько-німецьких суперечок.

У другій половині XIX ст. австрійська держава втратила інтерес до колонізації східних окраїн. Значні державні витрати на колонізацію (2,6 млн. золот. рин., 154 тис. моргів землі), які не давали швидкого ефекту, обтяжливі війни та революція 1848 р., нестача землі для парцеляції, зумовлює згортання колонізації – переїзд окремих сімей у міста, міграцію разом з українцями за океан. Особливо погіршилося становище німців в період перебування Галичини в складі Польщі (1920–1939рр.). Польська сільськогосподарська експансія погіршила економічне становище німецьких селян. Нестача землі у колоніях зумовила зміну виду господарської діяльності – значна частка селян займалася ремеслом або стали безземельними. У розселенні це позначилося на зміні планування колоній. До регулярно сформованих поселень приєднувалися суміжні поселення, житлові будинки у яких будувалися без дотримання адміністративного планування, на маленьких грунтах, успадкованих від батька.

У 1921 р., у сільських поселеннях 10-и повітів Львівського воєводства, нараховувалось 6248 колоністів [4]. Цей показник наближено визначає кількість німецького населення, оскільки основним критерієм етнічної приналежності у тодішній польській державі вважалося віровизнання. До німецької національності причислено тільки німців-евангелістів, а німців-католиків, які чисельно переважали на початку XX ст., віднесено до римо-католиків, тобто польського населення.

Узимку 1939-1940 рр. все німецьке населення Галичини депортовано військами Радянського Союзу, головним чином, в район міста Познань. Після Другої світової війни майже всі галицькі німці розподілилися в межах колишніх німецьких держав, частина емігрувала в Австрію і за океан.

Література:

1. Стеблій Ф. З історії взаємин українських і німецьких поселенців у Галичині в середині XIX ст. // Німецькі колонії Галичини. Історія – архітектура – культура. Матеріали, доповіді та повідомлення. – Львів: Манускрипт, 1996. – С. 125-132.
2. Гайнци Г.К. Закладення поселень періоду Йосифівської колонізації в Галичині та особливий приклад Кьонігсау // Німецькі колонії Галичини. Історія – архітектура – культура. Матеріали, доповіді та повідомлення. – Львів: Манускрипт, 1996. – С. 80-105.
3. Драк М. Німецьке населення Східної Галичини: розселення та зміни кількісного складу (1772-1857) // Німецькі колонії Галичини. Історія – архітектура – культура. Матеріали, доповіді та повідомлення. – Львів: Манускрипт, 1996. – С. 57-62.
4. Skotowidz miejscowości Rzeczypospolitej Polskiej. Opracowany na podstawie wyników Pierwszego powszechnego spisu ludności z dnia 30 września 1921 r. i innych źródeł urzędowych: T. XIII. W-wo I.wowskie. – W., 1924. – 64 p.

Summary:

Igor Pandyak. GERMAN RURAL COLONIES IN LVIV REGION (end XVIII – beginning XX century).

The author characterizes German colonization of rural settlements of Lviv region of Austrian period.